

Napad na vaško stražo v Ajdovcu

5. del

Ivo Žajdela

Poglavju o napadu na Ajdovec je v knjigi Gubčeva brigada Lado Ambrožič - Novljan dal naslov *Osvoboditev Ajdovca*. Kako je bila videti ta »osvoboditev«? Kdo je bil v Ajdovcu »osvobojen«?

Uničeni Ajdovec po vojni

Le nekaj dni po umoru župana Vidriha je tudi v Ajdovcu nastopila vaška straža. Njeno vodstvo in nekakšno jedro je bilo iz Žužemberka, kjer je bila vaška straža ustanovljena v začetku oktobra. Ajdovška posadka naj bi ponoči štela okrog sedemdeset mož, čez dan pa jih je bilo manj, ker so nekateri hodili domov. Orožja so imeli komaj za polovico moštva: trideset nerodnih francoskih pušk, dve stari strojnici in zaboj ali dva italijanskih bomb. Nastanili so se v prostornem Gnidovčevem prosvetnem domu, v šoli so si uredili kuhinjo, stražo pa postavili tudi v zvonik, od koder je bil dober razgled po okolici. Pričakovali bi, da bodo stražarji okoli postojanke zgradili nekaj bunkerjev in postavili kake ovire, pa ni bilo nič takega. Celo večina oken v Domu je bila nezaščitena in ob cesti, ki je bila speljana mimo Doma, je bila zložena velika sklado-

metrskih polen. Napadalci so že v začetku napada prišli do te skladovnice in tako iz neposredne bližine streljali na Dom in metali bombe. Poleg stražarjev se je iz strahu pred partizani zateklo v Dom tudi nekaj drugih ljudi iz sosednjih vasi, med njimi Vidrihovi oče in mati ter vdova z enoletno hčerko.

Partizanski napad Že nekaj dni pred napadom so se okrog Ajdovca zadrževale večje partizanske enote. Pravijo, da so se branilci zavedali nevarnosti, zato so nekajkrat prosili v Žužemberku za okrepitev. Zgodilo se ni nič. Na dan pred napadom je celo poveljnik ajdovške posadke Mirko Stupica odšel v Žužemberk in se zvečer ni vrnil. Neposreden napad na Ajdovec je izvedla Gubčeva brigada in z njo sta bila tudi Šaranovič in Brilej – poveljnik in politkomisar Dolenjske operativne cone. Tomšičeva brigada

je skrbela za zavarovanje, delno pa tudi sodelovala pri obleganju. Koliko je bilo napadalcev? Karabinjerski poveljnik v Trebnjem je 19. decembra takole pisal visokemu komisarju v Ljubljano: »11. t. m. ob 22h je okrog 600 slovenskih komunističnih razbojnikov napadlo v Ajdovcu okrog 40 M.V.A.C., ki so bili razmeščeni tamkaj zaradi zaščite vasi. (Zbornik dokumentov in podatkov VI/4, str. 533). V knjigi Gubčeva brigada na strani 73 najdemo podatek, da je Gubčeva brigada 7. novembra 1942 imela 390 partizanov.

Napadalci so torej brez težav prišli v neposredno bližino Gnidovčevega doma in ga obkolili od vseh strani. Vdrli so v nezavarovano župnišče, kjer so v kleti našli župnika Malija, njegovega brata Alojza, sestro, služkinjo ter župnika Antona Pavliča, izgnanca z Gorenjskega. Odgnali so jih pod župnijsko gospodarsko poslopje

in jih tam zasliševali. Župnikovega brata so obdolžili, da je v začetku napada iz župnišča metal bombe. Ko so zažgali župnišče, so ga hoteli pahnuti v plamene, on pa se jim je iztrgal in kljub krogli, ki mu je poškodovala koleno, zbežal v Žužemberk.

Ambrožičev besednjak Poglejmo, kaj piše o napadu na cerkev v knjigi *Gubčeva brigada*: »Po zavzetju šole je prišla na vrsto posadka v cerkvi. Tu je bilo šest do osem belih. Del je bil v zvoniku s starim francoskim puško-mitraljezom, del pa je bil v cerkvi. Cerkev je bila tako grajena, da se je prišlo v zvonik s kora. Za napad na cerkev so sestavili bombaško trojko in jo oborožili z bombami in s pištolami. Najprej so poskušali vdreti skozi vrata. Ključavnica se pod revolverskimi strelji ni hotela vdati, zato so na kljuko obesili dvokilogramsko letalsko bombo in jo vžgali. Bomba je razbila vrata, nakar so bombaši vdrli v cerkev in začeli loviti belogardiste okoli oltarja. En bombaš je s strelji iz revolverja na koru varoval druge borce, zakaj beli so se tod skušali rešiti na zvonik. Ker belih niso mogli ukrotiti so znesli na kup nekaj klopi, jih polili z bencinom in zažgali. Požar je zajel leseni kor in se skozi odprtino prelizal do lesenega odra v notranjosti zvonika. Usoda belih je tako bila zapečaten. Ogenj je zajel vso cerkev. Bombaši so nato drug za drugim zapuščali cerkev. Zadnjega, Francita Kolarja, je zadel partizanski mitraljezec, misleč, da je belogardist.« (L. A., *Gubčeva brigada*, str. 98–99).

Uničenje cerkve Navidez res slikovit opis boja v cerkvi, toda kako so nosili težke cerkvene klopi na kup, če »belih« v cerkvi niso mogli ukrotiti? En sam

bombaš je z revolverjem varoval tovariše in zapiral pot v zvonik, torej »belih« v cerkvi sploh ni bilo. Domačini so prepričani, da sta v celem cerkvenem poslopju bila samo dva stražarja v zvoniku: Franc Štrumbelj in Dominik Jarc. Nekateri imajo še danes pred očmi, kako sta se iz gorečega zvonika spustila na tla. Prvi se je spustil po strelvodu, vrgel pred sebe bombo in kljub hudim opeklinam uspel pobegniti, drugi se je spustil po goreči vrvi in že ranjen padel na tla. Napadalci so bili takoj pri njem, ga odvlekli v dolinico pod župniščem in ga tam dotolkli. Med napadalci je bil tudi Lojze Vršnik, ki je decembra 1955 v *Dolenjskem listu* objavil svoje spomine na apokaliptično noč v Ajdovcu. Tudi njemu je ostalo v spominu, da sta se iz gorečega zvonika spustila dva stražarja. Ognjeni zublji so z veliko silo požirali zvonik in »bilo je videti zvonove, ki so od vročine začeli dobivati rdečkasto barvo. To je trajalo le malo časa, kajti kmalu so zgrmeli na tla.«

Vesti so že 14. decembra 1942 takole poročale o napadu na Ajdovec: V petek, 11. decembra, ob enajsti uri zvečer so partizani obkolili od vseh strani Dolnji Ajdovec. Bilo jih je gotovo preko 300. Druga četa žužemberške posadke je bila utaborjena v Gnidočevem prosvetnem domu. Ko je patrola javila, da se partizani približujejo, sta šla dva člana posadke v zvonik in od tam streljala na napadalce. Ko je bil potem stolp že ves v ognju, sta se po vrvi spustila navzdol. Partizani so prišli v župnišče, ki sicer ni bilo zavarovano, odpeljali stanovalce za župnijski hlev in jih zaslisevali. Od župnika so zahtevali, naj fante poziva k predaji. To je res storil župnik Pavlič. Odpravil se je k domu, toda niso ga prepoznali in neki stražar je proti njemu vrgel bombo, da je bil lažje ranjen. Njegovo posredovanje ni bilo uspešno. – Proti jutru je partizanom uspelo zažgati Prosvetni dom. Posadka je bila prisiljena napraviti izpad. (AINZ 110 A – 244296).

Napad na Prosvetni dom Nimamo namena razpravljati o slabostih obrambe. Vemo, da so bili

branitelji slabo oboroženi, da niti niso imeli pravega poveljnika, da je bila zgradba Prosvetnega doma dokaj neprimerna za obrambo, da je dolga skladovnica drv pred domom to neprimernost še povečevala. V nekem presledku streljanja so branilci med kričanjem napadalcev zaslišali glas svojega tovariša Rudeta, ki jih je pozival k predaji in jim zagotavljal, da se jim ne bo nič zgodilo, kot se njemu ni. Niso mu verjeli, vendar je njegovo prepričevanje slabo vplivalo na njihovo že itak šibko bojno razpoloženje. Tudi župniku Pavliču niso verjeli, da jih je prišel prostovoljno prepričevati. Ko je proti jutru začel tudi Dom goreti in z golimi rokami ognja niso mogli pogasiti, so sprevideli, da se morajo odločiti za izpad. Nekdanji gubčevci Vršnik, ki smo ga že omenili, piše, kako je partizanski težki mitraljez kosil fante, ki so se ob izpadu pojavili pri vratih Doma. »Kolikor jih ni padlo pred Domom, so padli, ko so hoteli zbežati iz vasi. Precej se

jih je skrilo po kleteh, skednjih in podobno. Ko se je začelo daniti, smo zato preiskali vsa poslopja v Ajdovcu.« Ko se je zaradi ognja začel rušiti leseni strop v dvorani in še nekaterih prostorih Doma, so bili tudi neoboroženi in ranjeni, ki so ob izpadu še oklevali, prisiljeni zapustiti zgradbo. Tudi nekatere od teh so ob izhodu še podrli strelji, druge pa so prijeli. Pri enem od razbitih zgornjih oken na koncu zgradbe, kjer se ogenj še ni razdivjal, se je tedaj pojavila Vidrihova mati in na ves glas kričala: »Pomagajte, pomagajte! Vsaj otroka rešite!« Najprej se je zdelo, da se za njeno vpitje nihče ne zmeni, nato pa so od nekod le prinesli lestev in po njej rešili enoletnega otroka in tri odrasle. Franc Papež, ki je pri Vidrihu služil za hlapca, in Franc Legan s Sel sta zgorela v peklenskem ognju pod zrušenim stropom dvorane.

Na koncu sporočila, ki so ga 14. decembra objavile *Vesti*, je bilo zapisano, da se v ljubljanski

bolnici zdravijo tile ranjenci iz Ajdovca: Alojzij Mali, brat župnika Malija, Franc Štrumbelj, ki ima ožgan obraz in roke, Vidrih Jože, oče nedavno umornega župana, ki ima zdobljen komolec desne roke, Julijana Vidrih, žena pokojnega župana, ranjena s tremi strelji, in njena hčerka Irena, tudi ranjena. (AINZ, 110 A – 244296).

Po padcu vaše straže Poglavje o napadu na Ajdovec ima v knjigi *Gubčeva brigada* naslov *Osvoboditev Ajdovca*. Kako je izgledala ta osvoboditev? Kdo je bil v Ajdovcu osvobojen? Toda napadalci so bili zares veseli, saj so z majhnimi izgubami uničili nasprotnikovo postojanko. V zimsko jutro so se razlegali vriski, petje in harmonika. Posamezne partizanske patrulje so medtem hodile od hiše do hiše in pregledovale, če bi slučajno kje še tičal kak begunec iz Prosvetnega doma. Kogar so našli, so ga priključili skupini ujetnikov, ki so jih stražili pri kapelici na robu vasi. Vseh ujetnikov se je nabralo sedemindvajset in že dopoldne so jih odpeljali na Brezovo Reber, kjer so jih zaprli v Grivčev hlev. Zaslisevali jih je posebno sodišče, ki so ga sestavljali najvišji poveljniki enot, ki so sodelovale v napadu. Predsednik sodišča je bil Jože Brilej, takratni politični komisar dolenjskega področja.

Zapisnik zaslišanja ujetnikov na Brezovi Rebri je ohranjen. Po tem zapisniku so povzete v knjigi *Gubčeva brigada* sledeče ugotovitve: »Od petindvajsetih ujetnikov jih je bilo petnajst kakih šest tednov v beli gardi, trije od dveh do treh mesecev, pet manj kot štirinajst dni, za dva pa »službena« doba ni znana. – Trije so bili mlajši od 20 let, devet je bilo starih okoli 22 let, devet okoli 30, trije so bili pri štiridesetih, za enega ni podatkov. – Osem je bilo kmečkih sinov, sedem hlapcev oziroma gozdnih delavcev, štirje posestniki, štirje so imeli razne poklice (gozdni čuvaj, soboslika, občinski tajnik, trgovski pomočnik), za dva ni podatkov. – Mnogi so bili člani društva klerikalnih fantovskih odsekov« (*Gubčeva brigada*, str. 102). **D**

Nadaljevanje prihodnjič

Imena umorjenih na Brezovi Rebri

T. i. Gnidovčeva plošča s sledovi partizanskih krogel